

NŐK A PARLAMENTBEN – A VÁLTOZÁS IRÁNYA

KONCZ KATALIN

A rendszerváltozást követően a nők a politika minden területén háttérbe szorultak Magyarországon. A nemzetközi összehasonlításban kedvezőtlen helyzetet a negyedik választás eredményei alig enyhítették, a közeledés Európához nem következett be. Az Európai Unión belül csak Görögországban kisebb a nőképviselek aránya, mint Magyarországon, és nagy a lemaradás a közép-európai volt szocialista országok többségével szemben is.

A korábbi választásokhoz hasonlóan 2002-ben is a nők elsősorban a pártlistákról kerültek be a parlamentbe, az egyéni választókeretekben kevés nőt választottak meg. Jelentősen javult a nők aránya a parlamenti tisztségviselők között. Hat parlamenti bizottságban azonban egyáltalán nincs nő. A képviselők iskolázottabbak és nagyobb arányban rendelkeznek több diplomával, mint a férfiak, kisebb a házasság aránya, nagyobb a gyermektelenek és az egygyermekesek, kisebb a három- és többgyermekesek aránya.

Az európai összehasonlításban nem kielégítő női részvétel a legfőbb törvényhozó testületben a nők hátrányos társadalmi-családi helyzetének megnyilvánulása. Közvetlen oka a pártok nőpolitikájában, valamint a nők és a választók magatartásában keresendő. A pártok nem jelölnek, a nők nem vállalnak kellő számban képviselő-jelöltséget, a választók többsége nem szavaz nőjelöltre.

TÁRGYSZÓ: Választás. Nemek aránya. Politikai részvétel. Esélyegyenlőség.

A demokratikus társadalmi rendszerek megkülönböztetett figyelmet fordítanak az esélyegyenlőség megteremtésére és biztosítására. Ha „vigyázó szemünket” a fejlett demokráciákra vetjük, megállapíthatjuk, hogy a demokratikus berendezkedés egyik alapkövetelménye a nemek esélyegyenlőségének biztosítása. Az Európai Unió állásfoglalását, a téma politikai rangját jelzi, hogy azt a következmények között jelölve az integrációs stratégia részévé teszi. Ennek szellemében fogalmazza meg esélyegyenlőségi programját, alakítja ki a végrehajtás intézmény- és pénzügyi támogatási rendszerét. Az Unió országában a kormányok, a szociális partnerek, a nőszervezetek is elkötelezték e stratégia gyakorlati megvalósítása mellett. Az összehangolt és a társadalom által támogatott intézkedések kedvező következményeit a gyakorlat nap mint nap igazolja.

NŐK A PARLAMENTI KÉPVISELŐK KÖZÖTT

A parlamenti képviselők nemek szerinti megoszlását világszerte az esélyegyenlőség mércéjeként használják, mivel jól jellemzi a nők és a férfiak helyzetét a politikai döntésho-

zatali folyamatokban. A nők parlamenti részvétele tükrözi a pártok nőpolitikáját, a pártok és a választók esélyegyenlőség iránti elkötelezettségét és a nők politikai aktivitását.

A rendszerváltozást követően a nők a politika minden területén háttérbe szorultak Magyarországon és a térség többi országában. A nőképviselek alacsony aránya hazánkban nem csupán a fejlett Európához viszonyítva kirívó, de nem tart lépést a rendszerváltó, nálunk gazdaságilag fejletlenebb kelet-európai országokkal sem. A nők mérsékelt részvétele a hazai legfőbb törvényhozó testületben egyedülálló a közép-európai régióban, és jól tükrözi a nők háttérbe szorítottágát a politikai döntéshozatali folyamatokban.

A nők általános, minden korlátozás nélküli választójogának és tisztségre választhatóságának törvényi biztosítása a világ országainak többségében a második világháborút követő időszak terméke. Nálunk a női választójog általános és teljes körű érvényesítése 1945-ben következett be. Ettől kezdve 1980-ig a nők aránya folyamatosan emelkedett a parlamenti képviselők között. A női térnyerés csúcspontján a képviselők csaknem egyharmada volt nő. (Lásd az 1. táblát.) Jóllehet a kettős jelölt rendszer bevezetésével (1985), a választói akarat érvényesülésével csaknem 10 százalékponttal mérséklődött a női arány, de még így is a világ élvonalaiba tartozó országok soraiban volt. Ezen adatok tartalma a befolyás és a hatalom szempontjából természetesen a jelenlegitől különbözik, a társadalmi rendszer változásának megfelelően. A nemek társadalmi lehetőségeiben megnyilvánuló különbségek és azok változása azonban valódi tartalmi különbséget jelez,¹ mivel mindkét nem azonos társadalmi erőterben tevékenykedett és tevékenykedik.

1. tábla

A nőképviselek száma és aránya 1945-2002 között

Év	Fő	Arány (százalék)	Év	Fő	Arány (százalék)	Év	Fő	Arány (százalék)
1945	11	3,1	1963	62	18,2	1985	81	20,9
1947	15	4,0	1967	69	19,7	1990	27	7,0
1949	69	17,2	1971	84	23,8	1994	43	11,2
1953	50	11,0	1975	101	28,6	1998	32	8,3
1958	59	17,5	1980	106	30,1	2002	35	9,1

Forrás: Women and political ...; 1992.; Parlamenti almanach, 1990. Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat. Budapest. 1990. 72-272. old.; Választás '98. Országos Választási Iroda; Budapest. 1998. 197-203. old.; <http://www.valasztas.hu> alapján számítás.

A rendszerváltozást követő első választáson erőteljesen esett a nők aránya, csupán 7,0 százalékot tett ki. Európában 1991 októberében a hazainál csupán hat országban² volt alacsonyabb a nők részvétele a parlamentben. A rendszerváltozást követően a nők parlamenti térvesztését a negyedik választás eredményei alig enyhítették, a közeledés Európá-

¹ Sokak szerint a rendszerváltozást megelőzően a parlamentbe delegált nők ún. „dísznők” voltak, a formális egyenjogúsítás szimbólumai. Még senki sem vizsgálta a kérdést abból a szempontból, hogy egy formálisan működő parlamentben a politikai bizottsági és a központi bizottsági tagsággal nem rendelkező férfieképviselek legalább annyira „díszférfiak” voltak. Egy nemek szerint jól elkülönülő hatalommegosztási modelltől volt szó, ahol a férfiak nagyobb arányban rendelkeztek tényleges hatalommal, a formális hatalomgyakorlásba pedig egyre nagyobb számban kerülhettek be nők is. A rendszerváltozást követő valóságos hatalomgyakorlás kiszorította a nőket a döntéshozatali folyamatokból. Ez összhangban van a feminizálódás történelmi folyamatainak tanulságaival.

² Albánia (3,6%), Románia (3,6%), Lichtenstein (4,0%), Görögország (5,3%), Egyesült Királyság (6,3%), Franciaország (5,7%). (*Women and political ...; 1992.*)

hoz nem következett be: az elmúlt parlamenti ciklushoz képest csupán három fővel (32-ről 35-re) bővült a nők száma, arányuk 8,3-ról 9,1 százalékra emelkedett. 17 képviselő az első fordulón, 18 a másodikban jutott mandátumhoz.

A nők ilyen mértékű kiszorultsága, kiszorítottsága a legfőbb törvényhozó testületből a fejlett demokráciákra nem jellemző. Bár a női részvétel erőteljesen szóródik (a relatív szórás 1997-ben 50,8, 2002-ben 44,1 százalék volt), választóvonal észlelhető az északi és a déli országok között. Legmagasabb (egyharmad és nagyobb) a nők aránya a parlamentben Észak-Európa országaiban, legkisebb (6-13%) Dél-Európában. (Lásd a 2. táblát.) A világ országaira rendelkezésre álló adatok szerint 102 országban – közöttük több harmadik világbeli országban –, nagyobb és csak 77 országban – többnyire fejlődő országban – kisebb a nők parlamenti aránya, mint Magyarországon.³ Az Európai Unión belül csak Görögországban kisebb a nőképviselek aránya mint nálunk, de míg Görögországban erőteljes növekedés tanúi lehetünk, addig Magyarországon 1998-ban visszaesés, majd 2002-ben enyhe javulás volt tapasztalható. A hazai ingadozások egyértelműen a hatalomra került pártok politikai irányvonala szerint alakultak.

2. tábla

A nők aránya az Európai Unió tagországai és Norvégia parlamentjében
(százalék)

Ország	1997	2002	
		június 1-jén	Index: 1997=100,0
Svédország	44,0*	42,7	
Dánia	34,9	38,0	108,9
Finnország	33,5	36,5	109,0
Norvégia	36,4	36,4	100,0
Hollandia	29,5	34,0	115,3
Németország	25,9	31,7	122,4
Spanyolország	18,5	28,3	153,0
Ausztria	23,5	26,8	114,0
Belgium	16,7	23,3	139,5
Portugália	13,0	19,1	146,9
Egyesült Királyság	12,0	17,9	149,2
Luxemburg	18,3	16,7	91,3
Írország	14,2	12,7	89,4
Franciaország	8,6	10,9	126,7
Olaszország	10,2	9,8	96,1
Görögország	6,3	8,7	138,1
Magyarország	11,2	9,1	81,3

* 15 miniszterhelyettessel együtt. Ezért a két év adata nem hasonlítható össze.

Forrás: 1997-re: Equal ...; 1998; 2002-re: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

A női arány magyarországihoz hasonló csökkenésére az elmúlt öt évben nem volt példa Európa fejlett térfelén. Bár Luxemburgban, Írországban és Olaszországban szintén esett a nők aránya a parlamentben, de a hazainál kisebb mértékben. Az Európai Unió országainak többségében – főként a kisebb női aránnyal rendelkező országokban – látva-

³ <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm> alapján.

nyos növekedés tanúi lehettünk. Kiugróan javult Spanyolországban, az Egyesült Királyságban és Portugáliában a nők részvétele a parlamentben.

A fejlett országok példája ugyanakkor azt is mutatja, hogy a demokrácia kiépítése hosszú történelmi folyamat. A nők parlamenti aránya jelenleg azokban az országokban magas, amelyekben szavazati joguk elnyerése és bekerülésük a parlamentbe már a századforduló utáni évtizedekben bekövetkezett. A nők a teljes körű választójogot Dániában már 1905-ben, Finnországban 1906-ban, Norvégiában 1907–1913-ban, Svédországban pedig 1918–1921-ben megszerezték. A kibontakozás kezdeti lépései ezekben az országokban is rendkívül szerények voltak, az eredmények a társadalmi folyamatokba beágyazottan folyamatosan épültek ki.

Kedvezőtlen a nők hazai parlamenti részvétele és a változás tendenciája a közép-európai régió és a többi rendszerváltó országhoz képest is. (Lásd a 3. táblát.) Míg 1999-ben a hazainál kisebb volt a nők aránya Horvátország, Mongólia, Szlovénia és Románia parlamentjében, 2002-ben ezek már meghaladták a magyarországi mértéket. Bulgáriában a parlamenti képviselők több mint negyede, Horvátországban, Lengyelországban egyötödé nő. Bulgáriában és Horvátországban a női arány több mint két és félszeresére nőtt az elmúlt öt évben. A fejlett skandináv államok példája ugyan türelemre kell intsen, a hazai lemaradás a többi volt szocialista országgal szemben nem magyarázható csupán történelmi okokkal. Hiszen ezekben az országokban a nők teljes körű választójoga szintén a második világháború után következett be, és a látványos változásban a nők tudatos felkészítése, támogatása játszott döntő szerepet.⁴

3. tábla

A női országgyűlési képviselők aránya a rendszerváltó országokban
(százalék)

Ország	1999.	2002.	
	szeptember 31-én	június 1-jén	Index: 1999=100,0
Bulgária	10,8	26,2	242,6
Horvátország	7,9	20,5	259,5
Lengyelország	13,0	20,2	155,4
Észtország	–	17,8	–
Litvánia	–	17,0	–
Cseh Köztársaság	15,0	15,0	100,0
Szlovákia	12,7	14,0	110,2
Szlovénia	7,8	12,2	156,4
Románia	7,3	10,7	146,6
Mongólia	7,9	10,5	132,9
Orosz Föderáció	–	7,6	–
Ukrajna	7,8	–	–
Macedónia	7,5	6,7	89,3
Albánia	5,2	5,7	109,6
<i>Magyarország</i>	<i>8,3</i>	<i>9,1</i>	<i>109,6</i>

Forrás: <http://www.ipu.org/wmn-e/classif.htm>.

⁴ Például a Gender Task Force program keretében (*Rukaniva*; 2002).

Az önéletrajzi adatok szerint 2002-ben a magyar parlamenti képviselők 95 százaléka rendelkezik felsőfokú végzettséggel, csaknem egynegyedüknek pedig több diplomája is van. A magas szintű iskolázottság a rendszerváltást követő mindegyik parlamentre jellemző. Az első választáskor csak egy képviselőnek nem volt felsőfokú végzettsége. A jelenlegi parlamentben középfokú végzettséggel rendelkező képviselők egyharmada felsőfokú tanulmányokat folytat. Az önéletrajzokban nem szerepeltetett iskolai végzettség feltehetően alacsonyabb szintű iskolázottságot takar. A kereső népességgel megegyezően a női parlamenti képviselők iskolázottabbak, mint a férfiak. (Lásd a 4. táblát.) Míg azonban a kereső népességen belül a főiskolai végzettségük között a nők túlsúlya jellemző, addig a parlamenti képviselők között a férfiak körében nagyobb az arányuk.

4. tábla

Az országgyűlési képviselők legmagasabb iskolai végzettség szerinti megoszlása 2002-ben

Iskolai végzettség	Nők	Férfiak	Együtt
	megoszlása (százalék)		
Egyetemi végzettségű	80,0	73,5	74,1
Főiskolai végzettségű	17,1	21,4	21,0
Középfokú végzettségű	2,9	3,4	3,3
Nincs válasz	-	1,7	1,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Itt és a továbbiakban a *Magyar Hírlap* 2002. évi április 25. Melléklet adatai alapján végzett számítás.

5. tábla

Az országgyűlési képviselők a legmagasabb iskolai végzettség jellege szerinti megoszlása 2002-ben

Tanulmányág	Nők	Férfiak	Együtt
	megoszlás (százalék)		
Műszaki	5,7	24,2	22,6
Mezőgazdasági és állatorvosi	-	3,1	2,8
Orvostudományi	5,7	4,8	4,9
Közgazdaság-tudományi	14,3	10,0	10,4
Jogtudományi	28,6	19,9	20,7
Bölcsészettudományi	11,4	10,6	10,6
Természettudományi	2,9	3,7	3,6
Tanárképző főiskolai	11,4	7,4	7,8
Kereskedelmi és vendéglátó ipari	2,9	2,9	2,8
Egyéb főiskolai	-	3,7	3,4
Egyéb felsőfokú	14,2	4,6	5,4
Középfokú	2,9	3,4	3,4
Nincs válasz	-	1,7	1,6
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

A nők kisebb arányban rendelkeznek csak egyetemi vagy csak főiskolai végzettséggel (a nők 54,3, illetve 8,6 százaléka, a férfiak 57,3, illetve 13,7 százaléka) és nagyobb arányban második diplomával.

A női és a férfi képviselők megoszlása az iskolai végzettség jellege (tanulmányi ág) tekintetében lényeges különbségeket mutat. (Lásd az 5. táblát.) Míg a nők több mint egy-negyede jogi végzettségű, a férfiak között a jogot végzettek a műszaki végzettségűek mögé kerülnek egyötödös aránnyal. A közgazdászok aránya a nők között erőteljesebb. Feltűnően nagy a bölcsészettudományi karon és a tanárképző főiskolai karon végzett férfiak aránya, jóllehet a hallgatók többsége ezeken a karokon nő. Úgy látszik, a férfiak számára a politikai karrier kiteljesítéséhez ezek a diplomák kedvező alapot adnak. A különbség hátterében azonban a nők és a férfiak eltérő pályaeorientációja és karrieresélyei is felfedezhetők.

A női és a férfi képviselők átlagéletkora csaknem megegyezik (46,3, illetve 46,5 év). A szórás terjedelme a férfiaknál lényegesen nagyobb: a legfiatalabb férfi 24, a legidősebb 92 éves, míg a nők szélső koréve a 20, illetve a 62 év. A nők és a férfiak korszerkezete eltérő. A nők körében a 18-30 évesek aránya (8,6 %), valamint az 51-60 évesek aránya nagyobb, mint a férfiak körében, a férfiak között viszont a 31-41 éves korosztály aránya lényegesen magasabb, mint a nőknél.

6. tábla

Az országgyűlési képviselők korcsoportok szerint

Korcsoport (éves)	2002-ben						1998.	2002.
	nők		férfiak		együtt		évi női arány (százalék)*	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék		
18-25	1	2,9	3	0,9	4	1,0	-	25,0
26-30	2	5,7	13	3,7	15	3,9	2,9	13,3
31-40	4	11,4	75	21,4	79	20,5	5,7	5,1
41-50	15	42,9	145	41,3	160	41,5	8,3	9,4
51-60	11	31,4	91	25,9	102	26,4	2,5	10,8
61-70	2	5,7	14	4,0	16	4,1	6,5	12,5
71-80	-	-	3	0,9	3	0,8	-	-
81-	-	-	2	0,6	2	0,5	-	-
Nincs válasz	-	-	5	1,3	5	1,3		
<i>Összesen</i>	<i>35</i>	<i>100,0</i>	<i>351</i>	<i>100,0</i>	<i>386</i>	<i>100,0</i>	<i>83,3</i>	<i>9,1</i>

* Forrás: <http://195.228.130.3/v98din2/korfa.htm> és <http://195.228.130.3/ve/j52/j52-0.htm> alapján számítás.

Az előző választáshoz viszonyítva a 31-40 évesek kivételével minden korcsoportban emelkedett a nők aránya, de lényeges növekedés a szélső korosztályokban következett be.

A képviselők családi állapot szerinti megoszlásában jellegzetes különbségek rajzolódnak ki. (Lásd a 7. táblát.) A rendelkezésre álló adatokból csak közelítő becslésre lehet vállalkozni, mivel az önéletrajzok több mint egyötödében (a nőknél egynegyedében) nem állnak rendelkezésre a családi állapot szerinti információk. A közzétett adatok szerint a nők között kisebb a házások aránya, és a nők nem jelzik hajadon vagy elvált családi állapotukat. Ebben feltételezhetően az egyedülálló nők és férfiak eltérő – a nőkre hátrányos – társadalmi megítélése nyilvánul meg.

A 24 házias nő közül 4 fő (17%), a 263 házias férfi közül 42 fő (16%) tesz említést házastársáról önéletrajzában. Többségük csak a házastárs foglalkozását jelzi. Lényeges kü-

lönbség abban mutatkozik, hogy míg a házas nőképviseleknek 17 százaléka, a férfiaknak csak 5 százaléka mutatja be részletesebben házastársát nevének és a foglalkozásának megjelölésével. Ebben többek között az is szerepet játszhat, hogy a nők esetében általában gyakoribb, hogy házastársuk ismert, mint a férfiak esetében.⁵

7. tábla

Az országgyűlési képviselők megoszlása családi állapot szerint

Családi állapot	Nők		Férfiak		Együtt	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Házas	24	68,6	263	74,9	287	74,4
Nőtlen, hajadon	-	-	4	1,2	4	1,0
Elvált	-	-	3	0,8	3	0,8
Özvegy	1	2,9	5	1,4	6	1,6
Élettárs	1	2,8	2	0,6	3	0,8
Egyedül álló	-	-	1	0,3	1	0,2
Nincs válasz	9	25,7	73	20,8	82	21,2
<i>Összesen</i>	<i>35</i>	<i>100,0</i>	<i>351</i>	<i>100,0</i>	<i>386</i>	<i>100,0</i>

A képviselők gyermekeik száma szerinti megoszlása az országos átlagnál lényegesen jobb. Kisebb a gyermektelenek és az egygyermekesek aránya, és nagyobb a három és több gyermekkel rendelkezőké. A nők és a férfiak közötti különbség számottevő. A nők körében nagyobb a gyermektelenek és egy gyermekkel rendelkezők aránya (28,6%), mint a férfiak között (22%). Bár a képviselők körében a kétgyermekes családok aránya dominál, a nők lényegesen nagyobb arányban rendelkeznek két gyermekkel, mint a férfiak és kisebb arányban ennél több gyermekkel.

8. tábla

Az országgyűlési képviselők megoszlása gyermekeik száma szerint 2002-ben

A gyermekek száma	Nők		Férfiak		Együtt	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
Nincs gyermek	4	11,4	28	8,0	32	8,3
1 gyermek	6	17,2	49	14,0	55	14,2
2 gyermek	18	51,4	132	37,6	150	38,9
3 gyermek	1	2,9	63	17,9	64	16,6
3-nál több gyermek	2	5,7	20	5,7	22	5,7
Nincs válasz	4	11,4	59	16,8	63	16,3
<i>Összesen</i>	<i>35</i>	<i>100,0</i>	<i>351</i>	<i>100,0</i>	<i>386</i>	<i>100,0</i>

A legjelentősebb különbség a három gyermekes képviselők körében van: a férfiak majdnem egyötödének három gyermeke van. Őket a képviselői feladat ellátásában a gyermekek száma nem akadályozza, a családi háttérrel feleségük teremt meg. Három

⁵ Hasonló jelenségre bukkantam a Nobel-díjas nők családi viszonyainak elemzése során. Lásd: *Koncz K. (1994): A bővülő foglalkoztatás ára, a pályák elnöiesedése. Társadalmi Szemle, 53. évf. 8–9. sz. 122–132. old.*

gyermekkel csupán egy nő rendelkezik. A háromnál több gyermeket nevelő nők és férfiak aránya megegyezik. A jelenlegi családi szerepmegosztás mellett nem kétséges, hogy lényegesen nagyobb a több gyermeket gondozó-ellátó nők felelőssége és családra fordított munkaideje, mint a férfiaké.

Az országgyűlési képviselők pártok és bekerülési csatornák szerinti megoszlásában nálunk is kifejezésre jut az a nemzetközi tendencia, miszerint a konzervatív, a jobboldali pártok korlátozottabb lehetőségeket teremtenek a nők számára a politikai döntéshozatali folyamatokban, mint a baloldali értékeket követők. Feltűnően alacsony a nők aránya a Fidesz–MDF képviselők között, csupán 5,3 százalék (10 fő), az MSZP-beli nő képviselők aránya ennek több mint kétszerese (12,9 százalék, 23 fő). Az SZDSZ két női képviselője a párt képviselőinek 10,5 százalékát teszi ki.

A nők 2002-ben is elsősorban a pártlistákról kerültek be, csakúgy mint korábban. Az egyéni választókerzetekben megválasztottak között a nők aránya 1990-ben még a három százalékot sem érte el, majd az 1994-ben lényegesen jobb arányt 1998-ban ismét csökkenés váltotta fel.

9. tábla

Az országgyűlési képviselők aránya a bekerülési csatorna szerint

Bekerülési csatorna	1990.	1994.	1998.	2002.
	évi választások			
	Az összes képviselő százalékában			
Egyéni választókerzet	2,8	8,7	6,8	7,4
Területi lista	8,3	12,7	10,2	11,4
Országos lista	15,5	14,1	8,5	8,6
<i>Együtt</i>	<i>7,0</i>	<i>11,2</i>	<i>8,3</i>	<i>9,1</i>
	A nőképviselek százalékában			
Egyéni választókerzet	18,5	34,9	37,5	37,1
Területi lista	29,6	37,2	40,6	45,7
Országos lista	51,9	27,9	21,9	17,2
<i>Együtt</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Forrás: Itt és a továbbiakban e részben: <http://www.valasztas.hu> alapján végzett számítás.

Az egyéni választókerzetekben és a területi listán mandátumot szerzett nők aránya a hatalomra került pártok szerint nőtt és csökkent. A nőképviselek iránti növekvő választói bizalmat jelzi, hogy míg az első választás alkalmával alig egyötödük, 1990-ben egyharmaduk, 1998-ban és 2002-ben már több mint egyharmaduk került be egyéni választási kerzetből.

A pártlistákról, főként az országos listákról bekerültek között a nők aránya lényegesen magasabb, mint a választók által közvetlenül megválasztott képviselők között. A rendszerváltozást követően a képviselők több mint négyötöde, a későbbiekben kétharmada a pártok listáján jutott be a parlamentbe. A legutóbbi választás során is folytatódott a bekerülési csatornák szerinti korábbi szerkezeti átrendeződés. 1990 és 2002 között folyamatosan csökkent az országos listákról parlamentbe jutott, és emelkedett a területi listákról mandátumot nyert nők aránya.

A parlamentbe került pártok eltérő jelöltállítási stratégiájának és mandátumarányainak következtében vegyes összkép alakult ki: csak az MSZP esetében számottevő (12,8%) – hazai mértékkel mérve – a nők aránya az egyéni választókerzetekben megválasztott képviselők között.

10. tábla

Az országgyűlésbe került pártok nőképviseelőinek aránya bekerülési csatorna szerint (százalék)

Párt	Egyéni választókerzet	Területi	Országos	Összesen
		lista		
Fidesz–MDF	3,2	10,4	0	5,3
MSZP	12,8	11,6	16,1	12,9
SZDSZ	0	25,0*	7,7	10,5
<i>Együtt</i>	7,4	11,4	8,6	9,1

* 1 fő. (A kis esetszámból számított arányszámokra felhívjuk a figyelmet.)

A nők politikai részvételét illetően a legjelentősebb javulás a parlamenti tisztségviselők körében következett be. Először fordult elő a magyar történelemben, hogy a parlament elnöke nő. Mindvégig kedvező a hazai összkép a parlamenti alelnökök tekintetében: a rendszerváltozás óta rendszeresen egy vagy két nő alelnököt választanak. A fejlett demokráciákban is ritkán fordul elő, hogy ezeket a magas tisztségeket nő töltsse be. Az Interparlamentáris Unió felmérése szerint 96 ország közül az évtized elején nyolc európai és két közép-amerikai ország parlamentjének volt nőelnöke, 24 országban pedig egy vagy két nőalelnök volt (*Women and political...*; 1992). Az évtized második felében az Egyesült Királyságban, Japánban, Norvégiában, Horvátországban és tíz fejlődő országban töltötte be nő a parlamenti elnöki posztot (*Men and women...*; 1997).

Javult a nők részvétele a parlamenti bizottságok vezetői között is. A 2002-es választásokig csupán egy-egy nő volt bizottsági vezető, jelenleg három (egészségügyi, szociális és családügyi, ügyrendi bizottság). Az előzőekben hivatkozott felmérés szerint a megkérdezett 96 parlament közül 54 (56,2%) jelezte, hogy parlamenti bizottságá(i)ban az előző évtized elején volt női vezető, helyettes, vagy titkár. Az évtized végén már 97 országban volt nő a parlamenti bizottságok élén. Magyarországon a rendszerváltozást követően először került nő parlamenti frakció élére. A nemzetközi átlagnál kedvezőbb a hazai helyzetkép e tekintetben: 1997-ben 86 ország 402 pártjának 31 parlamenti frakcióvezetője (7,7%) volt nő.

Hazai és nemzetközi szintén a nők – főként a korábbi években – elsősorban a szociális és családi, valamint az oktatási bizottságokban voltak és számos országban jelenleg is nagyobb számban és arányban vannak jelen. 1997-ben 97 ország közül 22 ország jelezte, hogy ezekben a bizottságokban nő töltötte be az elnöki tisztséget, 18 országban a jogi és alkotmányügyi bizottság élén állt nő. Az utóbbi években a nők szerepvállalása – elsősorban a fejlett országokban – kibővült, a korábban főként férfiakból álló bizottságokba is egyre több nő került be. 18 ország valamennyi parlamenti bizottságában volt legalább egy nő, 25 országban a „legférfiasabb” hadügyi bizottságnak is voltak vagy vannak nő tagjai. A hagyományosan „női” bizottságokban a nők részvétele ma már jelentősen szó-

ródik (20 és 100 százalék között), amiben természetesen a nők parlamenten belüli eltérő aránya is szerepet játszik.

A parlamenti bizottságok nemek szerinti összetétele a nők beválasztásával párhuzamosan módosul, a nők bejutnak a hagyományosan férfiaknak fenntartott szakterületekre is (hadügy, külügy). Térnyerésük az új bizottságokban – ahol a hagyományok nem nehezítik elfogadásukat – könnyebb (környezetvédelmi, emberi jogi bizottságok). Az évtized elején 20 országban volt kifejezetten nőügyekkel foglalkozó bizottság, a többi parlamentben a nőügyek valamelyik bizottsághoz tartoznak (emberi jogi, szociális, családi bizottsághoz). Nálunk a nőkérdés az emberi jogi, a kisebbségi és vallásügyi bizottság keretében kapott helyet, de az elmúlt években kis figyelemmel és említésre méltó eredmények nélkül: a bizottság által kidolgozott és beterjesztett antidiszkriminációs törvényjavaslatot a parlament nem tárgyalta.

A női tisztségviselők javuló aránya ellenére a nőképviselek kis létszáma miatt a parlamenti bizottságokban kevés női tag volt és van. Az előző és a jelenlegi országgyűlésre is jellemző, hogy a bizottságokban némileg kisebb a nők részvétele, mint azt arányuk indokolná. A bizottsági helyek elosztása az utóbbi két választási ciklust követően a képviselők nemek szerinti megoszlását követte, eszerint csaknem arányos volt.

11. tábla

A bizottsági tagok képviselőkhez viszonyított aránya nemenként

Megnevezés	1998-ban			2002-ben		
	nő	férfi	együtt	nő	férfi	együtt
Képviselők száma (fő)	32	354	386	35	351	386
Tisztségviselők és bizottsági tagok száma (fő)	40	452	492	44	447	491
a képviselők százalékában	125,0	127,7	127,5	125,7	127,4	127,2

1998-ban hét (kölségvetési és pénzügyi, honvédelmi, ifjúsági és sport-, oktatási és tudományos, területfejlesztési, számvevőszéki, mentelmi, összeférhetlenségi és mandátumvizsgáló) bizottságnak nem volt, napjainkban hat parlamenti bizottságnak (kölségvetési és pénzügyi, mezőgazdasági, rendészeti, ifjúsági és sport-, nemzetbiztonsági, számvevőszéki) nincs nő tagja. Több, a nők hagyományos szerepeivel összefüggő, a női jelenlétet aligha nélkülözhető bizottságban nincs vagy alig van nő. Az oktatási és tudományos bizottságban 1998-ban nem volt nő, jelenleg egy nő tagja van a bizottságnak. Sem az előző ciklusban, sem jelenleg nincs nő az ifjúsági és sportbizottságban és a nagy presztízű kölségvetési és pénzügyi, valamint a számvevőszéki bizottságban.

Legmagasabb a nők aránya a szociális és családtügyi (38,1%), a foglalkoztatási és munkaügyi (27,3%), a társadalmi szervezetek (27,3%) és az egészségügyi bizottságban (18,2%). Parlamenti arányukat meghaladja az önkormányzati- (13,6%), az alkotmány- és igazságügyi (10,7%), a kulturális és sajtó- (9,5%), az európai integrációs ügyek (9,5%), valamint az emberi jogi, kisebbségi és vallásügyi bizottságban (9,5%). A nem említett bizottságokban (gazdasági, külügyi, honvédelmi, idegenforgalmi, környezetvédelmi, oktatási és tudományos, területfejlesztési bizottságban) egy-egy nő van jelen.

NŐK AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJELÖLTEK KÖZÖTT

A választások során a nők már az induláskor hátrányban voltak, folyamatosan emelkedő arányuk ellenére a jelölteknek csak kis hányada volt nő. (Lásd a 12. táblát.) A választásokon hátrányuk növekedett, megválasztási esélyeik a férfiakénál rosszabbak voltak.

12. tábla

Az országgyűlési képviselőjelöltek száma és megoszlása nemek szerint

Év	Nők		Férfi		Együtt	
	fő	százalék	fő	százalék	fő	százalék
1990	231	8,5	2 492	91,5	2 723	100
1994	278	10,0	2 489	90,0	2 767	100
1998	605	14,2	3 657	85,8	4 262	100
2002	614	17,8	2 840	82,2	3 454	100

Forrás: <http://195.228.130.3/ve/j52/j52-0.htm> és <http://www.vlasztas.hu> alapján számítás.

2002-ben 614 nő indult a választásokon. A nők növekvő érdeklődését és lehetőségeit jelzi, hogy 1990 óta folyamatosan emelkedett, 12 év alatt megkétszereződött arányuk a jelöltek között. A legjelentősebb előrelépés 1998-ban következett be, az előző választáshoz képest majdnem másfélszeresére (142%) emelkedett a női jelöltek aránya.

A női képviselőjelöltek majdnem kétharmada két korcsoportba (a 41-50 és az 51-60 évesek csoportjába) tartozott, amelyekben a nők némileg nagyobb arányban (62,7%) voltak jelen, mint a férfiak (61,4%). A nő jelöltek fiatalabbak, mint a férfi jelöltek, a nők aránya a fiatalabb korcsoportokban nagyobb, az időskorúak között kisebb, mint a férfiaké.

13. tábla

Képviselőjelöltek megoszlása nemek és korcsoportok szerint, és a nők aránya (százalék)

Korcsoport (éves)	A nők	A férfiak	A nők aránya	
	megoszlása 2002-ben		2002-ben	1998-ben
	18-25	5,5	3,1	28,3
26-30	6,7	5,0	22,3	18,9
31-40	13,7	14,6	16,9	17,3
41-50	32,6	29,9	19,1	14,9
51-60	30,1	31,5	17,1	13,2
61-70	9,6	12,0	14,7	6,6
71-80	1,6	3,7	8,8	6,5
81 felett	0,2	0,2	12,5	10,0
Összesen	100,0	100,0	17,8	14,2

2002-ben a 18-25 éveseknek több mint egynegyede, a 26-30 éveseknek majdnem egynegyede volt nő. Kevésbé kedvező jelenség, hogy 1998-hoz képest a női képviselőjelöltek korösszetétele az idősebb korcsoportok felé tolódott el. Ennek oka a már „kipró-

bált” és „bevált” képviselők újraindítása, akik között jelentős a középgenerációhoz és az idősebb korosztályba tartozók aránya. E stratégia sikerét igazolja a nők magas megválasztási aránya (47,6 %) az egyéni választókörzetekben. A jelentős fiatalítás elmaradt azokban a pártokban, amelyekben az átlagéletkor magas, a pártok nem kockáztattak. A legnépesebb korosztályokban, a 41 és 60 év közöttiek között, a nők aránya (18,1%) némileg meghaladta átlagos arányukat (17,8%), ugyanakkor az e korcsoportokba tartozó férfiak aránya átlagos (81,9%) arányuk alatt maradt.

A pártok jelöltállítási stratégiája nem változott, nagy számú jelöltet indítottak mindhárom bekerülési formában. A többes jelölés a férfiak esetében jellemzőbb volt, mint a nőknél. 2002-ben a legkisebb a nők aránya a jelöltek között – a végeredményhez hasonlóan – a Fidesz–MDF választási koalícióban, a legmagasabb az MSZP-ben.

14. tábla

A nők aránya az országos listát állító pártok képviselőjelöltjei között 2002-ben (százalék)

Párt	Összes jelölt között	Az országos	A területi	Egyéni választókörzetben
		listán		
Centrum Párt	20,2	15,2	21,1	10,0
Fidesz–MDF	8,4	8,6	9,0	6,8
Független Kisgazdapárt	18,2	17,8	13,8	10,6
Magyar Igazság és Élet Pártja	16,5	14,9	16,6	16,5
Magyar Szocialista Párt	23,4	19,1	23,3	11,4
Munkáspárt	23,1	23,0	23,2	20,9
Szabad Demokraták Szövetsége	18,7	14,9	19,7	21,6
Új Baloldal	18,3	12,5	19,0	9,1
<i>Összes jelölt</i>	<i>17,8</i>	<i>16,1</i>	<i>17,9</i>	<i>13,6</i>

A női jelöltek aránya a területi listákon volt a legnagyobb és az egyéni választókörzetekben a legkisebb. Ezen a helyzeten nem változtatott a bekerülési esélyek szóródása sem, az országgyűlésbe bejutók bekerülési csatornák szerinti megoszlása megegyezik a jelöltek megoszlásával.

A pártok a választói véleményeket szem előtt tartva az egyéni választókörzetekben indították a legkevesebb nőt (170 főt). Az átlag jelentős szóródást takar, legalacsonyabb az egyéni választókörzeti nőképviselet-jelöltek aránya a Fidesz–MDF, legmagasabb az SZDSZ soraiban.

A nők parlamentbe kerülésében a pártlistáknak a választások során mindvégig fontos, bár csökkenő szerepük volt. 1990-ben a képviselőnők több mint négyötöde, a későbbiekben majd kétharmada pártlistán jutott be a parlamentbe. A területi listákon 2002-ben a pártok 559 nőt indítottak, ez a jelöltek 17,9 százalékát tette ki.⁶ A nők helyzetét a területi listákon jelöltek arányával és helyezési sorrendjével lehet mérni. A legtöbb nőt a budapesti listán a Munkáspárt (25 fő) és az SZDSZ (23 fő) indított. A nők minden mutató szerint kedvezőtlenebb helyzetből indultak, mint a férfiak. 19 területi listán egyetlen nő sem szerepelt. Nógrád, Somogy és Vas megyében két területi listán nem szerepelt nő. Legna-

⁶ A területi listákon összesen 3123 jelöltet indítottak a pártok (<http://www.valasztas.hu> alapján számítás).

gyobb a nők aránya a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei területi listákon (21,1%), a legkisebb Vas megyében (9,0%). Néhol kimagasló a nők aránya: Zala megyében (60%), Hajdú-Bihar megyében (43%) a Munkáspárt esetében, Veszprém megyében (40%) az Új Baloldal és Győr-Moson-Sopron megyében a Centrum Párt jelöltjei között, de ez a magas arány Hajdú-Bihar megye kivételével csupán 2-4 főt jelent. A női jelenlétet a területi listákon megyék (és Budapest) szerint a következők jellemezték 2002-ben: minden területi listán szerepelt nő 10 megyében, egy listán nem szerepelt nő 7 megyében, és két listán nem szerepelt nő 3 megyében.

A pártok listaállítási gyakorlata különbözött. Az MSZP volt az egyetlen párt, amelyik minden területi listán szerepeltetett nőt. Nem jelölt nőt a Fidesz–MDF egy, az FKGP, az SZDSZ és az Új Baloldal két, a MIÉP három, a Centrum Párt négy listán. A területi listákon 18 nő listavezető volt. Első helyen legtöbb nőt a Fidesz–MDF és a Munkáspárt (4-4) indított. A Centrum Párt három, az MSZP és az SZDSZ 2-2 listáját vezette női jelölt. Baranya megyében 4 területi lista élén állt nő.

Országos listán a pártok 192 nőt jelöltek, ez az országos listán jelöltek 16,1 százaléka. A legnagyobb a nők aránya a Munkáspárt országos listáján (23,0%), legkisebb a Fidesz–MDF-listáján (8,6%). A bekerülési esély szempontjából meghatározó a jelölt elhelyezkedése a listán. A helyezési sorrend tekintetében a pártok eltérő taktikát követtek. A Munkáspárt és az SZDSZ a nőket kedvezőbb helyezési sorrenddel szerepeltette. Az MSZP és a MIÉP nagyjából hasonló helyezéssel indította a nőket és a férfiakat. A Centrum Párt és az Új Baloldal némileg hátrább sorolta a nőket, a Fidesz–MDF, valamint a Független Kisgazdapárt jelöltjei között a nők átlagosan 20 helyezéssel hátrább álltak, mint a férfiak.

Az országgyűlésbe kerülés szempontjából az átlagos helyezési sorrendnél fontosabb – a győzelem mértékétől függően – az első 10-30 helyen való szereplés. A nők esélyegyenlőségét érvényesítő országokban elterjedt az a gyakorlat, hogy a pártlistákon vagy változtatva szerepeltetik a nőket és a férfiakat, vagy ábécérendbe sorolják a jelölteket. Nálunk 2002-ben az első tíz helyen legfeljebb négy nőjelölt szerepelt a pártok listáin. Az első tíz helyen a Fidesz–MDF, a Magyar Igazság és Élet Pártja, a Szabad Demokraták Szövetsége egy, az Új Baloldal két, a Független Kisgazdapárt és a Munkáspárt három, a Magyar Szocialista Párt négy nőt indított. A Centrum Párt első tíz helyén nem szerepelt nő. Az első 30 helyen egy (Fidesz–MDF) és kilenc (Munkáspárt) között szóródik a nők száma.

AZ ORSZÁGGYŰLÉSI KÉPVISELŐJELÖLTEK BEKERÜLÉSI ESÉLYEI

A nőjelöltek 5,7 százaléka került be a parlamentbe, a férfiak ennél több mint kétszeres aránnyal szereztek mandátumot. A férfiak parlamentbe kerülési esélyei mindhárom csatorna esetén jobbak voltak a nőkéknél. (Lásd a 15. táblát.) Az első forduló a nők számára jobb esélyt biztosított, az ekkor megválasztott képviselők 9,2 százaléka volt nő, míg a második fordulóban 9,0 százaléka. A nők és a férfiak számára egyaránt az egyéni választókerületek kínálták a legnagyobb esélyt a bekerülésre.

A parlamenti pártok jelöltjeinek bekerülési esélyei szóródnak a bekerülési csatornák és nemek szerint. Az egyéni választókerületekben a Fidesz–MDF jelöltjeinek bekerülési esélye volt a legjobb. Ezen belül elsősorban a férfiak parlamentbe kerülési esélye volt kimagasló, a jelöltek több mint fele elnyerte a választók bizalmát. Feltűnően jó volt az MSZP színeiben indult nők esélye az egyéni választókerületekben, majdnem felük man-

dátumot szerzett. A férfiakénál jobbak voltak a nők bekerülési esélyei az MSZP egyéni választókerzetekben indított jelöltjei között, a Fidesz–MDF, valamint az SZDSZ területi listáin. (Lásd a 16. táblát.)

15. tábla

A képviselőjelöltek bekerülési aránya bekerülési csatornák szerint 2002-ben

Bekerülési csatorna	A megválasztottak a jelöltek százalékában		
	a nőknél	a férfiaknál	együtt
Egyéni választókerületek	18,1	34,6	32,4
Területi lista	6,8	11,1	10,3
Országos lista	8,1	14,3	13,4
<i>Együtt</i>	<i>5,7</i>	<i>12,4</i>	<i>11,2</i>

16. tábla

A nők és a férfiak bekerülési aránya bekerülési forma és pártok szerint

Párt	Egyéni választókerzetekben			Területi listán			Országos listán		
	bekerültek a jelöltek százalékában								
	nő	férfi	együtt	nő	férfi	együtt	nő	férfi	együtt
Fidesz–MDF	25,0	54,1	52,2	17,0	14,5	14,8	0,0	16,4	14,9
MSZP	47,6	42,8	43,3	7,5	17,5	15,2	15,2	18,6	17,9
SZDSZ	0,0	1,4	1,1	1,1	0,8	0,9	3,8	8,1	7,5
<i>Együtt</i>	<i>18,1</i>	<i>34,6</i>	<i>32,4</i>	<i>6,8</i>	<i>11,1</i>	<i>10,3</i>	<i>8,1</i>	<i>14,3</i>	<i>13,4</i>

Igen nagy esélykülönbség jellemző a nőkre a Fidesz–MDF választási koalícióban mind az egyéni választókerzetekben, mind az országos listán. Az országos listán indított 15 női jelölt egyike sem került be a parlamentbe. Kedvezőtlen volt a nők megválasztási esélye az SZDSZ egyéni választókerzeteiben: 39 nőjelölt közül senki sem kapott bizalmat a szavazóktól. Gyengén szerepeltek a nők az MSZP területi listáin, 106 jelöltből csupán nyolc jutott be a parlamentbe.

Korcsoportonként, a nők megválasztási esélyei kevésbé szóródnak mint a férfiaké. Parlamentbe kerülési esélyük a 41-50 és az 51-60 éves korcsoportban volt a legjobb. A férfiak bekerülési esélyei a nagyobb létszámú korcsoportok körül voltak a legjobbak, a 31-40 éves korcsoportban és a 41-50 éves korcsoportban. A nők és a férfiak győzelmi esélyei ezekben lényegesen különböznek, az előbbieken a férfiak bekerülési esélye a nőkének majdnem négyszerese, az utóbbiakban pedig több mint kétszerese. (Lásd a 17. táblát.)

A férfiak az egyéni választókerzetekben mindkét fordulóban jobban szerepeltek. Nagyobb arányban kerültek be a parlamentbe már az első fordulóban (6,7%), és az első helyre vagy az első három hely valamelyikére kerültek a második fordulóban. (Lásd a 18. táblát.) A második fordulóban a nők hátránya nőtt, a mandátumot szerzett képviselőknek csak 6,1 százaléka volt nő.

17. tábla

*A megválasztott országgyűlési képviselők
a jelöltek százalékában, korcsoportok szerint 2002-ben*

Korcsoport (éves)	Nők	Férfiak
18–25	2,9	3,5
26–30	4,9	9,1
31–40	4,8	18,1
41–50	7,5	17,1
51–60	5,9	10,2
61–70	3,4	4,1
71–80	-	2,9
80–	-	28,6*
<i>Összesen</i>	<i>5,7</i>	<i>12,4</i>

* 2 fő.

18. tábla

Az első választási forduló jellemzői nemek szerint

Megnevezés	Nők	Férfiak	Együtt
	százalék		
Jelöltek az egyéni választókerzetekben	13,6	86,4	100,0
Első helyen állt az első forduló után	6,3	93,7	100,0
Ebből bekerült a parlamentbe	6,7	93,3	100,0
Első három hely valamelyikén állt az első forduló után	11,0	89,0	100,0

Az első fordulóban 11 nő került az élre, akik közül hárman abszolút többséget értek el, és már az első fordulóban mandátumot szereztek. A nők induló arányuknál kedvezőtlenebb eredményt értek el, a férfiak megválasztási esélyei jobbabbak voltak. Míg a nőjelöltek 7,1 százaléka végzett az első helyen az első fordulóban, a férfiaknak ennél több, mint kétszerese került az élre.

19. tábla

Az első forduló eredményei, nemek szerint

Szándékok és eredmények	Nők	Férfiak	Együtt
	az indulók százalékában		
Első fordulóban parlamentbe kerültek aránya	1,9	4,1	3,9
Első helyen állók az első fordulóban	7,1	16,3	15,1
Első három hely valamelyikén állók az első fordulóban	37,7	46,4	45,2

A nők győzelmi esélye a skandináv államok kivételével általában rosszabb, mint a férfiaké. Európában különböző közvetlen (pozitív diszkrimináció) és közvetett támogatási rendszerekkel (képzési programok, pénzügyi alapok létrehozása, tanácsadás) is segítik a nők választási kampányát és eredményes helytállását a politikai döntéshozatali testüle-

tekben. Az 1999. júniusi európai parlamenti választásokat megelőzően például a nők hátrányos helyzetét és alulreprezentáltságát (26,6%) bemutató broszúrákkal hívták fel a választók figyelmét az esélyegyenlőség hiányára. A hazai választási előkészületek során is szervezetek már felkészítő tanfolyamokat.

OKOK ÉS KÖVETKEZMÉNYEK

Az európai összehasonlításban a legfőbb törvényhozó testületben nem kielégítő női részvétel a nők hátrányos társadalmi és családi helyzetének megnyilvánulása. Ez sem társadalmi szempontból, sem a nők egyéni karrieresélye szempontjából nem kedvező. A nők sajátos – a férfiakétól eltérő – érdekei a döntéshozatali fórumok perifériájáról nem jutnak be a politikai küzdőtérre. A szerves fejlődés lassú folyamatában nem jön létre az a „kritikus nőtömeg” a parlamentben, amely a női másság alapján a férfiakétól lényegesen eltérő szemléletet alakítana ki: humánusabb értékeket közvetítene, a másik felet tiszteletben tartó vitakultúrát honosítana meg, egy olyan társadalomért szállna síkra, amelyben a nők és a férfiak egyaránt otthon és jól érzik magukat.

A nők csekély parlamenti arányának az oka a pártok nőpolitikájában, valamint a nők és a választók magatartásában keresendő. A pártok nem jelölnek megfelelő számban nőket, a nők nem vállalják kellő számban a képviselőjelöltséget, a választók többsége eleve a férfijelöltre szavaz. E jelenség hátterében összetett, egymással kölcsönhatásban levő gazdasági és társadalmi folyamatok állnak. A jelöltállítási és a választási sajátosságok a nők hátrányos társadalmi helyzetének pontos lenyomatai.

A pártok nőket támogató politikája

A pártok a politikai részvételi lehetőségek megteremtésével megkülönböztetett szerepet töltenek be a nők esélyegyenlőségének biztosításában. Ezt igazolják a hazai választási eredmények, mivel a nők aránya a parlamentben a hatalomra került pártoktól függően nőtt vagy csökkent. A pártok választási stratégiájuktól, ennek részeként nőpolitikájuktól függően indítanak nőket az egyéni választókerzetekben, illetve a területi és az országos listáikon. A választási rendszer kijelöli a követhető stratégiai játékteret. Az egyéni választási kerzetekben a pártok és a választók közvetlenül osztoznak a felelősségben, a lista választás esetén a választók felelőssége közvetett, a pártoké közvetlen. A pártokban a nemek esélyegyenlőségének támogatása korábban és 2002-ben sem volt átütő erejű.

Az országos listát állító pártok többségének programja ezúttal is megfogalmazta a nőkkel kapcsolatos elképzeléseket, gyakran a családpolitikai elgondolások részeként. A programok erőtlenekek voltak, hatásuk gyenge volt, nem győzték meg a nők tömegét. Az élénk kampány során a pártok érvei között ritkán vagy nem szerepelt a nőkérdés, azzal csaknem kizárólag a nőnap alkalmával foglalkoztak nyilvános fellépéseiken, felkészületlenül, világosan vázolt és értett elgondolás, hathatós érvek nélkül. A Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetemen szervezett „Pártelnökök a Közgázon” sorozatban a pártok programjának ismertetésekor a nemek esélyegyenlőségének kérdése fel sem merült.⁷

⁷ Kuncze Gábor pártelnök egy kérdésre adott válasza tájékoztatásról árulkodott, amikor azt mondta, hogy az SZDSZ indította a jelöltek között a legtöbb nőt.

A nők esélyegyenlőségének javítására a fejlett demokráciákban – mint ahogy a adatok bizonyítják – nagy hangsúlyt fektetnek. Az ENSZ-tagállamok jelentős hányada alkalmaz „pozitív diszkriminációt” a megfelelőnek ítélt nőarány biztosítása vagy növelése céljából. A nőket megkülönböztető módon támogató rendszerek kiépítése, a nők kivételes támogatása több szempontból is indokolt.

a) Arányos női részvétel nélkül nincs valódi demokrácia, a női részvételi arány a politikai döntéshozatali folyamatokban a demokrácia minőségét jelzi. A népesség több mint felét kitevő nők kimaradása a legfontosabb politikai és gazdasági döntésekből aránytalanságot teremt a hatalom és a vagyon elosztásában, ami a demokrácia gyengeségét eredményezi (*Towards partnership...*; 1997), és ez egyúttal a nők esélyegyenlőségét korlátozó érdekeltségi viszonyokra is rávilágít. Mivel a nők esélyegyenlőségének megvalósítása a hatalom és a vagyon újraelosztását jelenti, a hatalom és a vagyon jelenlegi (főként férfi) birtokosai körében erőteljes az ellenérdekeltség.

b) A nagy létszámú női réteg hátrányos helyzete társadalmi eredetű, a nőkre háruló-hárított társadalmi szerepek következménye. Ezért a hátrány felszámolása társadalmi kötelesség és csakis társadalmi segítséggel lehetséges.

c) Ahhoz, hogy a nők hassanak a társadalmi-politikai folyamatokra, arányuk el kell érjen egy „kritikus tömeget”. Az észak-európai országok tapasztalatai szerint e „kritikus tömeg” 30 százalékos arányt jelent a politikai döntéshozatal főbb intézményeiben (*Men and women...*; 1997). A rendszerváltó országokban az elmúlt évtizedben lezajló változások jellege és üteme, valamint a fejlett demokráciák korabeli tapasztalatai bizonyítják, hogy az automatizmusokra hagyatkozva e „kritikus tömeg” elérése, a nők teljes esélyegyenlőségének megteremtése több generációt átölelő, hosszú folyamat.

A nemzetközi tapasztalatok alapján a nők esélyegyenlősége a politikai döntéshozatali fórumok mindegyikében – a parlamentben, az önkormányzatok vezető testületeiben, a kormányban, a pártok és a szakszervezetek tisztségviselői körében és az államigazgatásban – támogatható. A megkülönböztetett kezelés eszközrendszere a gyakorlati alkalmazás során bővült és gazdagodott, egyre összetettebbé vált. A támogatás jellege és kiterjedtsége szempontjából elkülöníthető a közvetlen pozitív diszkrimináció szakasza, amelyre a kiterjedt megerősítő intézkedések következtek. Napjainkban a politika integrálja a korábbi eszközrendszer teljes tárházát és a nemek esélyegyenlőségét a stratégiai követelmények közé emeli.

A) A közvetlen pozitív diszkrimináció kötelező vagy ajánlott formában beleavatkozik a döntéshozatali fórumok, intézmények személyzetének kiválasztásába. Nemzetközi tapasztalatok alapján három módszere ismert: a helyfenntartás, a kinevezés és a kvóták alkalmazása. A helyfenntartást és a kinevezést főként a fejlődő világ országai alkalmazzák. Végeredményét tekintve nincs különbség a két módszer között, sőt azok gyakran összefonódnak. A helyfenntartás során meghatározott számú helyet biztosítanak a nők számára, amelynek betöltéséről a pártok, a parlament vagy a kormány rendelkezik. A kinevezés nőkre és férfiakra egyaránt vonatkozhat, a döntésre jogosultak névre szóló megbízást adnak meghatározott számú helyre.

A kvótákat az 1960-as évek végétől, az 1970-es évek elejétől alkalmazták a fejlett piacgazdaságok nagy demokratikus hagyományokkal rendelkező országai. Gyakorlati eredményessége függ a választási rendszer jellegétől, a demokrácia fejlettségétől, a politikai döntéshozatali folyamatok sajátosságaitól, a társadalmi rétegződéstől, a közvélemény hozzáállásától (*Arioli*; 1997). Listás választást feltételez. Zárt listás szavazás esetén hatékonyabban érvényesül a támogatás, mint preferenciális szavazás esetén.⁸ A pártok a

⁸ Zárt listás rendszerben a választók a pártok által feltüntetett jelöltekre adják le szavazatukat, nincs módjuk a lista átrendezésére; preferenciális rendszerben a szavazók meghatározhatják, módosíthatják a jelöltek sorrendjét.

jelöltállítási sorrenddel, előkelő helyezéssel tudják a kívánt irányba terelni a végeredményt. A kvóták alkalmazásában az észak-európai országok baloldali és liberális pártjaihoz fűződik az úttörő szerep. Kezdetben 30, majd, 40 százalékos kvótát alkalmaztak, a későbbiekben Norvégia és Svédország több pártja az 50 százalékos arány elérését tűzte ki célul. A kvóták alkalmazása Európában a szociáldemokrata pártokban csaknem általános. Franciaország nemrégiben fogalmazta meg az 50 százalékos női arány követelményét. A Zöldek általában mindenütt bevezették a kvótát, és a nők kívánatos arányát 50 százalékban jelölik meg. Kelet-Közép-Európában az elmúlt évtized második felében elsősorban a baloldali pártok alkalmaztak kvótákat, de nem alkalmaznak kvótát Csehország, Magyarország, Lengyelország és Szlovákia politikai pártjai.

A kvóták két típusát lehet megkülönböztetni (*Towards partnership...*; 1997):

a) a törvényhozás által szabályozott kvóták valamennyi pártra kötelezők; az intézkedés közvetlenül avatkozik be a törvényhozó testület összetételébe: törvény írja elő, hogy a képviselői helyek meghatározott százalékát nők töltsék be (csupán hat ország alkalmazta ezt az elmúlt évtized közepén, Európában csak Belgium és újabban Franciaország);

b) a politikai pártok által alkalmazott kvóták vonatkozhatnak a parlamenti képviselőjelöltekre és a párton belüli vezető testületekre.

Nemzetközi elemzések tanulságai szerint úgy tűnik, hogy a pártok által alkalmazott kvóták a legeredményesebbek. Az észak-európai országok tapasztalatai azt mutatják, hogy a kvóták bevezetése hat a kvótákat nem alkalmazó pártok szemléletére is, mivel nyitottabbá válnak a női esélyegyenlőség követelménye iránt. Kölcsönhatás van a közvélemény formálódása és a kvóták alkalmazása között is. Norvégiai tapasztalatok szerint a mai „nőbarát szemlélet” kialakulásában döntő szerepet játszott a kvóták kiterjedt alkalmazása, a nyitott és támogató társadalmi közvélemény pedig megkönnyíti a kvóták alkalmazását.

Az Interparlamentáris Unió felmérései szerint (*Women and political...*; 1992, *Towards partnership ...*; 1997) a kvóták alkalmazása eredményesebb

- ha a pártok alkalmazzák azt és nem közvetlenül a parlament;
- ha a jelölés folyamatában alkalmazzák és nem a parlamenti hely betöltése során;
- ha minden pártra kiterjed;
- ha mindkét nemre vonatkozik, azaz nemek szerint semleges.

A kvóták alkalmazását meg-megújuló viták kísérték és kísérik, a pró és kontra érvek gyakran szembekerülnek.⁹ Vitáznak a módszer kiterjesztésének hatáiról: vannak akik csupán a pártokon belül vélik elfogadhatónak a kvóták alkalmazását, mások a pártok, a parlament, a kormányzat és a közigazgatás körében egyaránt indokoltnak tartják. Abban egyetértés van, hogy a kvóták alkalmazása csak ideiglenes lehet, azt az esélyegyenlőségi célok elérését követően meg kell szüntetni. A kvóták alkalmazását támogatók szerint a módszer haszna abban rejlik, hogy lehetővé teszi a női jelöltek, esélyesek számának gyors növekedését, a nők részvételének jelentős javulását a gazdasági szféra és a politikai döntéshozatal vezető testületeiben. A nőpolitikusok modellként szolgálnak a többi nő

⁹ Az Interparlamentáris Unió 1989-ben szervezett konferenciáján (*Symposium ...*; 1989) a kvóták váltották ki a legnagyobb vitát; 1995-ben háromnapos nemzetközi konferenciát (*Quotas and Equality. 30 March – 1 April, Zurich*) szenteltek kifejezetten a kvóták alkalmazási tapasztalatainak a megvitatására, a mellette és ellene szóló érvek elemzésére.

számára, ezáltal közvetve gyorsítják a női esélyegyenlőség megvalósítását. A kvótákat el- lenzők szerint a pozíciók betöltésénél a rátermettséget kell alapul venni, minden más tényezőtől függetlenül, beleértve a nemi hovatarozást is.¹⁰ A kvóták alkalmazása sérti az esélyegyenlőséget, diszkriminációt jelent, erősíti a nők másodrendű állampolgári státusát, és mivel egy láthatatlan hierarchiát teremt a választott és kinevezett képviselők között, csökkenti a női képviselők presztízsét.

A nőket támogató intézkedések változása szoros kapcsolatban van a nemekről és a nemek együttműködéséről vallott elvekkel. A nyolcvanas években a paritásos demokrácia elvét hangsúlyozták a nemzetközi szervezetek (ENSZ, IPU). A paritásos demokrácia elve a kvóták alkalmazásának kritikájaként fogalmazódott meg. Azt kívánja elérni, hogy ne egy mesterségesen megállapított alacsony küszöbértékben határozzák meg a nők kívánatos arányát, hanem népességen belüli arányuknak megfelelően vegyenek részt a nők a politikai döntéshozatali folyamatokban és a vezetésben. Miközben e felfogás az esélyegyenlőség követelményét szorgalmazza, nem veszíti szem elől a nemek közötti különbségeket. Ebből az időszakból származnak azok a megállapítások, amelyek a nők erősségeit hangsúlyozzák és azzal érvelnek, hogy a sajátosan női látásmód és stílus javítja a politikai döntéshozatal eredményességét.

A kvótákkal és a nők javára előnyt biztosító módszerekkel kapcsolatos viták során bontakozott ki a partnerség elvének hangsúlyozása, amely a férfiak és nők alkotó együttműködésére helyezi a hangsúlyt. E felfogás szerint a társadalom ügyeinek hatékony intézésében a nők és a férfiak erősségeinek az alkalmazása egymással összefonódva, egymás hatását felerősítve jut kifejezésre.

B) Pozitív megerősítő és pozitív akciós intézkedéseket a hatvanas évektől alkalmaznak Észak-Amerikában és a nyolcvanas évektől Európában. Lényege az a felismerés, hogy nem elegendő csupán közvetlen módon biztosítani a nők nagyobb arányú részvételét a politikai döntéshozatali folyamatokban, hanem a részvétel feltételrendszerét is javítani szükséges. A megerősítő intézkedések a politika mellett a gazdaságban is megjelennek, hangsúlyozva a foglalkoztatási, oktatási és vállalkozási esélyegyenlőség megerősítésének szükségességét is. Változást jelent a korábbi szakaszhoz képest az is, hogy az egyenlőség jegyében a kötelező részvételi arányt mindkét nemre kiterjesztik, a paritásos demokrácia elvének megfelelően mindkét nem arányos képviseletét fogalmazzák meg. A „nem semleges” követelményt – tudomásom szerint – elsőként az Interparlamentáris Unió fogalmazta meg (*Plan of action...*; 1994).

Az első pozitív akcióprogramot 1988. március 8-án hirdette meg az Európai Bizottság, és fő célként a nők arányának javítását jelölte meg a politikai döntéshozatali folyamatokban. A program kiterjedt a toborzásra és kiválasztásra, a karriergondozásra, a képzésre, a szociális infrastruktúrára, az informáltságra (*Equal opportunities...*; 1998). A második akcióprogram (1993-1996) célkitűzései változatlanok voltak, és jelentős eredményeket ért el. Ezen időszakban a Bizottság vezetői között a nők aránya 5-ről 15 százalékra nőtt, és a vezetés alacsonyabb szintjein arányuk már elérte a kinevezettek felét. A Bizottságban a nők aránya 1996-ban 46 százalék volt. A harmadik akcióprogram (1997-2000) már megerősítette a nők arányos részvételét minden szinten és minden alegységben.

¹⁰ A CEDAW (Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women) nem tekinti diszkriminációnak a pozitív diszkriminációt.

C) A Nők IV. Világkonferenciájának terméke a „főáram-politika” (gender mainstreaming), amely azt az igényt fogalmazta meg, hogy az esélyegyenlőséget – közöttük a nemek esélyegyenlőségét is – a politikai döntéshozatali szervek minden politikai döntésük, akciójuk szerves részévé tegyék. Olyan szemléleti alapállást tükröz, amelyben kifejezésre jut, hogy minden politikai döntésnek van nemi („gender” – „társadalmi nem”)¹¹ vetülete, ezért egyetlen politikai döntés sem hozható anélkül, hogy annak hatását a nemek esélyegyenlőségére ne vizsgálnák (Koncz; 2001). A fejlett demokráciák tapasztalatai szerint a nőket megkülönböztetetten támogató rendszerek a szűk körű közvetlen pozitív diszkriminációtól a teljes körű megerősítő akciók, a csak nőkre kiterjedő támogatástól a nők és a férfiak esélyegyenlőségének, a partnerség elvének hangoztatása irányába mozdult az elmúlt öt évtizedben.

A nők tartózkodása a politikai szerepvállalástól

A pártok erőteljesebb női esélyegyenlőségi törekvéseinek hiánya mellett az európai átlagnál mérsékeltbb parlamenti részvételben nagy szerepet játszanak maguk a nők is. Karrier-elképzelésükben ritkán szerepel a politikai pálya, nem tolonganak a képviselőjelöltségért. Nem tolongtak a rendszerváltás első éveiben sem, amikor a politikusi pálya presztízse még nagyobb volt.

A nők magatartása a női lét sajátosságaival magyarázható. Karrieraspirációjukban a vezető szerep ritkábban jelenik meg, mint a férfiaknál. A nőkre a társadalmi munkamegosztásban betöltött sajátos szerepük miatt kettős feladat hárul. A családon belül még mindig a nők végzik az otthoni munkák nagy részét a kereső munka és gyermeknevelés mellett. Ez túlzott munkaterheket hárít rájuk, az utazással együtt többségük napi 11-12 órát dolgozik. Napjainkban is átlagosan hat és félszer több időt töltenek el a hagyományos háztartási feladatokkal, és másfélszer több időt fordítanak gyermeknevelésre, mint a férfiak (*Életmód ...*; 2000). A kétfajta – mindkettő önmagában is teljes embert igénylő – feladat csak társadalmi segítséggel látható el eredményesen. A kettős feladat ellátásának társadalmi feltételrendszere azonban hiányos nálunk, ezért a nők többsége inkább családi feladatait részesíti előnyben, a közéleti aktivitás, a politikai szerepvállalás rovására (*Életmód ...*; 2000).

A nők korlátozott színrelépését a politikusi pálya kiválasztási, kiválasztódási mechanizmusa – a kapcsolati tőke és az ismertség döntő szerepe – is megerősíti. A nők kapcsolati tőkéje a foglalkozási és vezetési hierarchiában elfoglalt helyük, a nőtársaikhoz való viszonyuk, valamint a családgondozási feladatok túlsúlya miatt, a férfiakénál gyengébb. A pozícióban levő nők egymás közötti kapcsolatára sokkal inkább a verseny, semmint a szolidaritás jellemző. Az azonos iskola, a klubtagság, az azonos sport és hobbi nemcsak azért nem köti őket össze, mert a nők ritkán klubtagok és sportot, hobbit ritkán űznek, hanem azért is, mert ezeket kapcsolatrendszerükben nem tartják fontosnak.

A nők – a férfaktól eltérően – általában nem tartják fontosnak a hatalomban való részvételt, idegenkednek a hatalmi versenytől, és nehezen tűrik az eldurvult hangnemet. A társadalmi munkamegosztásból rájuk hárított terhek miatt nem tudják vállalni a nagy

¹¹ A „gender” a hazai szakirodalomban is elterjedt kifejezés. A biológiai nemtől eltérően a „társadalmi nemet” jelöli, a nőket és a férfiakat a szocializáció során kialakult és rögzült szerepeivel jellemzi (lásd: „Nőszemközt. Feminizmus magyar módra” című tanulmányomban, *Társadalmi Szemle*, 1996. évi 8–9. sz. 128–132. old.).

időráfordítást és teljes készenlétet igénylő elfoglaltságot. Az iskolázottsági mutatók szerint van elég képzett nő, de a tapasztalatok szerint sem energiájuk, sem kedvük nincs – nagyobb számban – a politikusi pályán érvényesülni.

A választók preferenciái

A nők parlamenten belüli arányát végül a választók döntenek el, közvetlenül azzal, hogy kit választanak meg az egyéni választókeretekben, közvetve pedig azzal, hogy melyik pártlistára szavaznak. A követlen, személyre adott szavazatokkal a választók a férfiakat részesítik előnyben. A választók magatartása közös indítatásból táplálkozik: az esélyegyenlőség fontosságának fel nem ismeréséből, a nőekkel kapcsolatos konzervatív beállítódásból és a nők férfiaknál gyengébb ismertségéből. A nők iránti bizalom akkor javul, ha már bizonyítottak.

A hazai közgondolkodásban nem tudatosodott a nők és a férfiak esélyegyenlőségének szükségessége és előnye, mint ahogy az már erőteljesen megjelenik az Európai Unió tagállamaiban. Az EU-országok esélyegyenlőségi törekvéseit a közvélemény erőteljesen támogatja, sőt megköveteli. Egy 15 országra kiterjedő felmérés adatai szerint a megkérdezettek több mint négyötöde egyetértett azzal, hogy a nemek közötti esélyegyenlőség erősíti a demokráciát, elősegíti a személyes fejlődést és javítja az emberi kapcsolatokat (*Equal opportunities ...*; 1998). Nálunk a közvélemény megosztott a nők nagyobb politikai hatalombeli részvételét illetően. A fiatal, városi, iskolázott rétegek esélyegyenlőséget igénylő véleményét elnyomja a társadalom nagyobb részét alkotó hagyományos, konzervatív szemlélet.

Egy 1990-ben végzett felmérés a magyar közvélemény mélységeen konzervatív szemléletéről tájékoztat (*S. Molnár*; 1990). Sok jel utal arra, hogy a helyzet azóta sem változott lényegesen. A megkérdezettek közel négyötöde szerint a férfiakat jobban érdekli a politika. Majdnem felük szerint a politika a férfiak dolga, a nők feladata a család, háztartás ellátása. A véleményt nyilvánítók alig fele gondolja, hogy a női politikus is lehet népszerű, és 39 százalékuk szerint nem fordulhat elő, hogy egy nő is lehet annyira népszerű, mint a férfi. A kialakult helyzetet azonban jobban tükrözi az a vélemény, miszerint a megkérdezettek nagy többsége (90 százalék körül) a férfi politikusokban bíz jobban. A közvélemény idegenkedését a női politikusoktól jól kifejezi, hogy a megkérdezettek több mint fele ellenezte számuk, arányuk növekedését, növelését.

Korlátozza a nők tényerését a politikai döntéshozatali folyamatokban a férfiaknál gyengébb ismertségük, amiben döntő szerepet játszik a tömegtájékoztatás, amely a tapasztalatok és felmérések szerint a férfiakat többször szerepelteti, mint a nőket. Ez természetesen összefügg azzal is, hogy a vezető pozíciókban a férfiak vannak többségben, és tükrözi a formális és informális hatalmi viszonyokat, kapcsolatrendszert, időgazdálkodási sajátosságokat és értékpreferenciákat. Többnyire a férfiak képviselik frakciójukat, pártjukat, kormányzati beosztásukat a köz előtt. A férfiak a beosztás belső körein kívül is képviselik funkciójukat, a nők főként a belső kapcsolatrendszerben játszanak szerepet (*Koncz*; 1996).

A választók magatartásában részben a nőekkel szembeni jogosnak vélt fenntartás, részben a szocializáció során átörökített előítélet hatása jut kifejezésre. Érthető a választók azon feltevése, amit a nők maguk is megerősítenek azzal, hogy nem vállalnak pozíci-

ót, hogy a sok időt és energiát igénylő képviselői megbízást a háztartási és családi teendőkkel kevésbé terhelt férfiak jobban el tudják látni. Ez a feltételezés a gyermekes – főként kisgyermekes – nőkre általában helytálló lehet, ha hiányoznak a gyermekes nők bekapcsolódásának infrastrukturális feltételei. A választók azonban ezen túl is általánosítanak, a kisgyermekes nőkről alkotott kép előítéleteként rögzül a köztudatban. Rávetül azokra a nőkre is, akiket családi kötelezettségeik nem akadályoznak az eredményes munkavégzésben.

A nők objektív helyzetéből, munkaterheléséből fakadó hátrányokat fokozza a női képességek szubjektív leértékelése, a nőkkel szembeni fenntartások továbbélése és újjak születése. A nemek szerinti munkamegosztás hagyományai, a munkák eredendően nőiesnek vagy férfiasnak ítélt jellege, a kialakult gyakorlat képességbeli különbségként való tükröződése a közgondolkodásban még napjainkban is erőteljesen érvényesül. Következmenyeként a női képességeket leértékeli a közvélemény, azaz bizonyos feladatokra eleve alkalmatlannak vagy a férfiaknál kevésbé alkalmasnak tartják a nőket. Ez megnyilvánul a nők előmenetelének korlátozottságában, a nőkkel szembeni bizalmatlanságban, amely a parlamenti és az önkormányzati választásokon választási esélyeik gyengeségében jut kifejezésre. Ezek a „falak” gátolják a nők politikai karrierigényét és karrieresélyeit.

Hazai kezdeményezések a női esélyek javításában

A nőszervezetek és más civil szerveződések döntő szerepet játszanak a női érdekek felismerésében, tudatosításban és védelmében. Nemzetközi tapasztalatok szerint a nőmozgalom és az ahhoz kapcsolódó civil szervezetek megalakulása és megerősödése az a politikai erő, amelyik a pártokban és a kormányban tudatosítja a nőpolitika és a női érdekvédelem kiépítésének szükségességét és kikényszeríti azok érvényesítését.

A nőmozgalom megerősödése a rendszerváltást követő időszak terméke. A kedvező társadalmi-gazdasági feltételek hiányában a mozgalmak szervező ereje gyenge, a nőtömegek érdeklődése csekély. Hiányoznak a nagyobb tömegeket mozgósító programok. A közös érdek felismerésének, a közös cél megfogalmazásának hiánya és az egyéni rivalizálása korlátozza a különböző nőszervezetek közötti együttműködést.

A fejlett piacgazdaságokban a nőmozgalmak megalakulása és megerősödése megelőzte a pártokon belüli nőtagozatok megalakulását, amelyek létrehozására a második világháborút követő időszakban került sor. A rendszerváltó országokban a rendszerváltás részeként párhuzamosan válik sokszínűvé a nőmozgalom és alakulnak meg a pártok és a szakszervezetek női tagozatai. Egyelőre ezek között szűk körű az együttműködési szándék és készség. Jó ellenpélda a hatékony együttműködésre az ideológiailag ugyancsak tagolt és hasonló történelmi előzményekkel rendelkező lengyel nőmozgalom.

A különböző pártokban, érdekvédelmi szervezetekben, nőmozgalmakban és főként azok vezető testületeiben való részvétel egyrészt azért döntő jelentőségű a nők aktivizálása szempontjából, mert olyan előiskolát jelent a résztvevők számára, amelyben a hatalomba kerülés és a hatalomgyakorlás módszerei részben megtanulhatók. Fontos másrészt azért is, mert a legfelsőbb döntéshozatali testületbe – a parlamentbe és a kormányba – ezeken keresztül vezet az út. Jó érdekérvényesítési terepek a különböző szakmai szervezetek és klubok is, amelyekben lobbizás folytatható fontos célok eléréséért. Az erősen megosztott nőtársadalom kiszorul ezekből a hatalomhoz vezető formális és informális há-

lőzatokból, ami nehezíti mind a hatalomba való bekerülésüket, mind az eredményes hatalomgyakorlást.

Az Európai Unió Magyarország csatlakozási feltételeinek tárgyalásakor többször kifogásolta a nők politikai vezetésbeli alacsony arányát. Lényeges változás azonban eddig nem történt, a „főáram-politikának” nálunk nyoma sincs. Az Európai Unió külső kényszere, a hazai nő- és más civil mozgalmak kényszerítő hatása esélyegyenlőség tekintetében még nem érvényesül. Külső kényszer híján a nők esélyegyenlőségi igénye mindig is a gazdasági érdekek függvényében és annak követelményei szerint formálódott és formálódik. A politikai vezetés a jelenlegi körülmények között nem érzi a női képességek hasznosításának hiányát, mert a korlátozott számú politikai vezető posztokra akadnak „rátermett” férfiak, akik teljesítményét nem akadályozták a hiányzó társadalmi feltételek, amelyek megteremtésére sem pénz, sem energia nem volt és ma sincs. A sajátos női látásmód pedig nem fér meg a politika világának mai normarendszerével, sőt szükségtelen zavart okoz. Ezen társadalmi erőterben formálódnak a nők politikai részvételi lehetőségei. Változás csak a demokratikus játékszabályok megerősödése nyomán az alulról jövő kezdeményezések felkarolása és a felülről történő támogatása útján valósulhat meg, amely biztatást és útmutatást ad pártoknak, jelölteknek és választóknak az esélyegyenlőség erősítése terén.

*

A nagy áttörést a nők parlamenti részvételét illetően a rendszerváltozás nem hozta meg, sőt lényegesen kisebb ma a női képviselők száma és aránya, mint a rendszerváltozás előtt volt. A női érdekek alig érvényesülnek a politikai küzdőtéren, ezért a nők a hatalom újraelosztásából kimaradnak. Így teremtődik meg az az ellentmondásos helyzet, hogy miközben a rétegérdekek felszínre kerülésében és érvényesítésében a társadalom demokratizálása létkérdés, aközben a demokratizálódó társadalom a politika perifériájára szorítja a hátrányos helyzetű rétegeket, közöttük a nőket.

Az európai összehasonlításban kedvezőtlen női parlamenti arányok alakulásában a folyamatban résztvevő felek mindegyikét felelősség terheli a jelölő pártokat, a jelöltként szóba jöhető nőket és a választókat egyaránt. A változás az alulról és a felülről jövő kezdeményezéseket egyaránt igényli.

IRODALOM

- ARIOLI, K. (1997): Quotas and gender equality. In: *Women in law and society*. National Research Program 35, Bulletin 3. Beijing plus five: 1995–2000: a preliminary assessment. (1999): Inter-Parliamentary Union, Inter-Parliamentary Union 102nd conference and related meetings. Berlin, 10–16 October
- Convention on the elimination of all forms of discrimination against women*. <http://www.feminist.org/research/cedaw.html>.
- Electoral systems – a worldwide comparative study. (1993): *Series Reports and Documents*, 28. sz. 143 old. és 52 old. melléklet.
- Életmód – időmérleg. Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén*. (2000) Központi Statisztikai Hivatal, Budapest.
- Equal opportunities for women and men in the European Union*. Annual report 1997. (1998) Equality between women and men. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs. Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg.
- Interim report on the implementation of the medium-term community action programme on equal opportunities for men and women (1996–2000)*. (1999) Equality between women and men. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg.
- KONCZ K. (1996): Nők a felsővezetésben. Politikusok önmagukról és a nőkről. *Társadalmi Szemle*, 55. évf. 2.sz. 53–63. old.
- KONCZ K. (1999): Esélyegyenlőség az Európai Unió prioritásai között. *Munkaügyi Szemle*, 43. évf. 5. sz. 19–24. old.

- KONCZ K. (2001): A foglalkoztatottság növelése és a munkanélküliség csökkentése. *Statistikai Szemle*, 79. évf. 1. sz. 64–83. old.
- Men and women in politics. Democracy still in the making.* (1997): A world comparative study. Inter-Parliamentary Union, Geneva.
- Nők és férfiak Magyarországon, 2000.* (2001). Központi Statisztikai Hivatal – Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- Participation of women in political life.* (2000): Inter-Parliamentary Union, Secretariat, Geneva.
- Plan of action to correct present imbalances in the participation of men and women in political life. Adopted by the Inter-Parliamentary Council, the plenary policy-making body of the Inter-Parliamentary Union, at its 154th session* (1994). Inter-Parliamentary Union, Paris.
- RUKANIVA, M. A. ET AL. (2002): *Building national gender equality mechanisms in South East Europe. Stability Pact – Gender Task Force 1999-2001.* Regional Centre for Gender Equality, Zagreb.
- S. MOLNÁR E. (1990): *Kell-e több politikusnő.* Jel-Kép, 3. sz. 58–67. old.
- Symposium interparlementaire sur la participation des femmes au processus de prise de décision dans la vie politique et parlementaire. (1989): Inter-Parliamentary Union. *Série Rapports et Documents*, 16. sz.
- Towards a community strategy on gender equality (2001–2005).* (2001) Equality between women and men. Directorate-General for Employment, Industrial Relations and Social Affairs, Office for Official Publication of the European Communities, Luxembourg.
- Towards partnership between men and women in politics.* (1997): Inter-Parliamentary Union, New Delhi, 14-18. February, Geneva.
- Women and political power. (1992). Inter-Parliamentary Union survey carried out among the 150 national parliaments existing as of 31 October 1991. *Series Reports and Documents*. 19. sz. Geneva, 191 old.
- Women in transition, The MONEE Project* (1999). UNICEF, CEE/CIS/Baltics. Regional Monitoring Report, 6. sz.

SUMMARY

After the transition, women have been pushed into the background in all forms of political decision making processes in Hungary. The disadvantageous position of women has not improved considerably due to the fourth election in comparison to the international trend. In the European Union only Greece has a lower proportion of female MPs than Hungary. There is backwardness concerning the majority of the post-communist countries in Central Europe, too.

According to the earlier elections in 2002 women have gained seats from party lists. In individual constituencies a few women have been elected. The improvement of female position within the office-holders is considerable, but there is no woman in six parliamentary committees. Some characteristics are remarkable. Women are more educated than men and more women than men have two or more diplomas. The proportion of married women is lower, that of childless women or with one child is higher, with three and more children is lower in comparison with men.

The insufficient participation of women in the highest political decision making institution reflects the disadvantageous social position of women. We can find the direct causes in attitude of participants taking part in the process: parties, women candidates and voters. The parties do not propose in a sufficient number women as candidates, women do not accept nomination in a great number and the majority of electors do not vote on female candidates. An improvement can be realized only due to the pressure of mainstreaming policy of the European Union.